

جدل‌های تاریخی

درآمدی بر تاریخ‌نگاری معاصر

عمادالدین باقی

باقی، عمادالدین، ۱۳۳۱ -

جدل‌های تاریخی / عمادالدین باقی. — [ویراست ۲]. — تهران:

سرای، ۱۳۸۲.

۳۹۰ ص.

ISBN:964-7362-43-9

فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیبا.

کتابنامه به صورت زینفویس.

نمایه.

۱. ایران — تاریخ — انقلاب اسلامی، ۱۳۵۷ — تاریخ نویسی، ۲.

ایران — تاریخ — انقلاب اسلامی، ۱۳۵۷ — نقد و تفسیر. الف. عنوان.

۹۵۵/۰۸۳

ج ۲ / ۱۵۵۳ DSR

۲۵۷۲۹ - ۸۲

کتابخانه ملی ایران

نشر سرایی

جدل‌های تاریخی

(درآمدی بر تاریخ‌نگاری معاصر)

عمادالدین باقی

لیتوگرافی و چاپ: هاشمیون

چاپ اول: نشر مزامیر ۱۳۷۶

چاپ دوم با افزودنی‌ها: نشر سرایی ۱۳۸۳

تیراژ: ۲۲۰۰ نسخه

شابک: ۹-۴۳-۷۳۶۲-۹۶۴

قیمت: ۳۰۰۰ تومان

فهرست

دیباجه ۹

بخش اول: درآمدی بر تاریخ‌نگاری انقلاب اسلامی

- ۱۵ (مباحثه چهار تن از صاحب‌نظران)
- ۱۷ - معرفی اجمالی شرکت‌کنندگان در میزگرد
- ۱۹ - نشست نخست: مسائل و مشکلات تاریخ‌نگاری انقلاب
- ۸۲ - نشست دوم: مبدأ انقلاب اسلامی کجاست؟
- ۱۲۸ - نشست سوم: نقد کتاب‌های منتشر شده درباره انقلاب اسلامی

بخش دوم: تاریخ‌نگاری در بایکوت

- ۱۵۱ - بایکوت نظری انقلاب اسلامی
- ۱۵۷ - تاریخ‌نگاری ایدئولوژیک
- ۱۶۴ - مهره‌های سیاه و سفید در کتاب تاریخ مدارس

بخش سوم: جدل‌های تاریخی

- ۱۷۳ - توهین بزرگ باقی به مردم آذربایجان
- - تاریخ وارونه: پاسخی به نقدهای اخیر در کتاب
- ۱۷۵ - بررسی انقلاب ایران
- ۱۸۲ - چشم‌انداز تاریخی پارلمان و دموکراسی در ایران

- ۲۰۹ - مجلس هفدهم سنگر آزادی بود
- ۲۱۳ - دو بال جنبش ضد استعماری
- ۲۲۳ - حکم برکناری مصدق «کودتا» نبود
- ۲۴۱ - تاریخ خود نوشت

بخش چهارم: چالشی بر سر تاریخ نگاری رسمی

- ۲۵۹ - علی مطهری: دکتر شریعتی هم‌شان پدر من نیست
- ۲۶۱ - تحریف تاریخ و کتمان حقوق
- جنجال و هیاهو برای کتاب تاریخ سال دوم دبیرستان به کجا راه خواهد برد
- ۲۶۳ - تحریف تاریخ در کتاب تاریخ دوم دبیرستان
- ۲۷۰ - پیام مردم
- ۲۷۱ - غریبه‌ها در کنگره تبیین انقلاب اسلامی
- ۲۷۲ - پیام مردم
- ۲۷۳ - سیاسی کاری در کتاب‌های درسی
- ستایش از میرزا ملکم در کتاب تاریخ معاصر دوم دبیرستان
- ۲۷۷ - تهران تایمز: دستگیری همسر سعید امامی
- ۲۷۸ - کتاب‌های تاریخ دبیرستان جمع‌آوری گردید
- ۲۷۹ - تحریف تاریخ
- ۲۸۴ - یادداشت‌های شهر شلوغ
- ۲۸۵ - پیام مردم
- ۲۸۶ - آشفتنی فکری تاریخ‌نویسهای جدید
- ۲۸۷ - پیام مردم
- ۲۸۷ - تاریخ
- مخالفتها به خاطر نام من به عنوان یکی از مولفان
- ۲۸۸ - حذف واژه مقدس شهید از کنار نام و تصویر آیت‌الله

۲۹۲		شیخ فضل الله
۲۹۴		- ناقدان کتاب دچار توهم توطئه‌اند
۲۹۹		- پیام مردم
۳۰۰		- کتاب تاریخ معاصر ایران در بوته نقد
۳۰۶		- هویت ملی در کتاب‌های تاریخ
۳۱۱		- نگرشی بر کتاب تاریخ معاصر دوم دبیرستان
۳۱۸		- در نوشتن تاریخ نمی‌توان هویت خود را دستکاری کرد
۳۲۰		- اصلاحیه جدید وزارت آموزش و پرورش برای کتاب تاریخ
۳۲۳		- وزیر جلوی انحراف را گرفت
۳۲۴		- کارگردان اصلی روزنامه توظهور
۳۲۵		- تأثیر سیاست روز در مناقشه بر سر یک کتاب درسی
۳۳۲		- قابل اصلاح و بهبود است، نزاع لازم نیست
۳۳۵		- نه معلم به کتاب اهمیت می‌دهد، نه محصل
۳۴۳		- نویسنده یا تحریف تاریخ
۳۴۵		- یک درآمد توضیحی
۳۴۷		- دفاع از تاریخ، دفاع از تاریخ‌نویس
۳۵۸		- چه کسی باید تاریخ بنویسد
۳۷۵		نمایه

دیباچه

برخی کتاب‌ها نیز مانند انسانها و پدید آورندگانشان سرگذشتی ویژه دارند و دانستن آن در چگونه خواندن و فهمیدن آن و تصویری که از شخصیت آن به دست می‌دهد موثر است. بخش نخست رساله‌ای که پیش‌رو دارید پیشتر به صورت کتابی مستقل با عنوان «درآمدی بر تاریخ‌نگاری انقلاب» به زیور طبع آراسته شده بود.

سیر تکوینی کتاب حاضر بدین ترتیب است که در هفته نخست بهمن‌ماه ۱۳۷۵، همزمان با برپایی مراسم ویژه سالگرد انقلاب اسلامی، به پیشنهاد و ابتکار نگارنده میزگردی با حضور چهار تن از نویسندگان که هر کدام کتابی را درباره انقلاب اسلامی تألیف نموده‌اند، در محل روابط عمومی موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره) برگزار شد و درباره مسائل و مشکلات تاریخ‌نگاری انقلاب و مبدأ انقلاب اسلامی تبادل نظر گردید. گزارشی مختصر از مباحث مطروحه در آن میزگرد در ویژه‌نامه مجله حضور تحت عنوان «آن روزهای خدایی» به مناسبت دهه فجر همان سال انتشار یافت.

در مقدمه آن گزارش وعده داده شده بود که متن کامل مباحثات به صورت کتابی مستقل منتشر شود. بنابراین، انتشارات مزامیر متن کامل آن میزگرد را با کمک مرکز نشر آثار امام فراهیم آورد و در سال ۱۳۷۶ در هیأت کتابی با عنوان «درآمدی بر تاریخ‌نگاری انقلاب اسلامی» به بازار عرضه کرد.

مسائل و موضوعات مطرح در آن نشست‌ها با گذشت چند سال نه تنها کهنه نشده که بیش از پیش محل توجه و گفتگو قرار گرفته‌اند. تنوع دیدگاه‌های آن میزگرد همچنان جذابیت آن را حفظ کرده است.

تاکنون انقلاب اسلامی را با تئوری‌های مختلفی به تحلیل نهشته‌اند و در بخشی از میزگرد و یا مناظره به وضوح می‌توان چهار تئوری و دیدگاه نسبتاً متفاوت را در تبیین انقلاب مشاهده کرد و همین تفاوت و تنوع سبب غنای گفتگو و خوانندگی‌تر ساختن آن گردیده است.

۱- انقلاب اسلامی واکنشی بود نسبت به ورود جامعه ایرانی به عصر مدرنیته و ریشه در کشمکش سنت و مدرنیته داشت. بنابراین مبداء آن دوره قاجاریه و نخستین رویارویی‌های ایران و غرب بود. (خاتم‌قادی)

۲- انقلاب اسلامی پاسخی بود به بحران مشروعیت رژیم پهلوی از این روی یک انقلاب ضد استبدادی بود نه ضد امپریالیستی و مبداء آن جنبش مشروطه است که گفتمان‌های تازه‌ای را وارد ادبیات ایرانی کرد و در برهه‌ای دیگر مبداء آن به قدرت رسیدن رضاخان است، یعنی دوره‌ای از مشروطه تا روی کار آمدن رضاخان. (صادق زیباکلام)

۳- انقلاب اسلامی پاسخی بود به غربگرایی و ریشه در اسلام خواهی داشت. در حقیقت واکنشی بود به در خطر افتادن اسلام از سوی رژیم پهلوی. بنابراین مبداء آن سال ۱۳۴۲ ش بود. (اسدالله بادامچیان)

۴- انقلاب ایران پاسخی بود به بن‌بست‌های نظری و عملی گروه‌های حاکم و غیر حاکم و جریان‌هایی که پس از مشروطه به وجود آمدند. به عبارت دیگر عقیم ماندن سکولاریسم، ملی‌گرایی و مارکسیسم در شرایط ویژه جامعه ایران بستر ساز رشد اسلام انقلابی گردید. همچنین از آنجا که سه ویژگی اصلی انقلاب یعنی «رهبری»، «سازمان» و «ایدئولوژی» پس از ۱۵ خرداد ۱۳۴۲ تکوین و تبلور یافت می‌توان گفت مبداء انقلاب ایران ۱۳۴۲ به بعد است. (عمادالدین باقی)

تعریف چهارم مانند ماهیت خود انقلاب اسلامی بیشتر وجه سلبی

دارد نه ایجابی زیرا خود انقلاب نیز بدیل و طرحواره و برنامه روشنی برای جایگزینی سیستم پیشین نداشت و متکی به شعارها و مفاهیم کلی ای بود که ریشه در تاریخ و فرهنگ گذشته داشت و جامعه ایرانی در جستجوی کسب هویت مشخص و سنتزی تازه به سوی انقلاب گرایید.

در دو کتاب «بررسی انقلاب ایران» و «تولد یک انقلاب» به تفصیل دیدگاه فوق تشریح شده است. به دلیل ابتدای دو کتاب یاد شده بر نظریه چهارم است که نگارنده به تحلیل رگ سیونی (چند متغیره) انقلاب ایران پرداخته است.

دیدگاه‌های دیگری نیز برای تبیین انقلاب وجود دارند:

۵- اینکه انقلاب اسلامی پاسخ و واکنشی بود نسبت به مدرنیزاسیون سریع رژیم شاه (فرد هالیدی و دیگران) که در این صورت مبداء انقلاب را اصلاحات ارضی رژیم شاه از سال ۴۲-۱۳۳۹ به بعد تشکیل می‌هد.

۶- نظریه مارکسیستی که انقلاب ایران را پاسخ به نابسامانی‌های اقتصادی و گسترش تضاد طبقاتی و استثمار فزاینده طبقه دهقان و کارگر در ایران می‌داند و یا گروهی دیگر از آنان تضاد بورژوازی وابسته و بورژوازی ملی و گروهی دیگر پیدایش طبقه سرمایه‌داری صنعتی را علت پیدایش انقلاب می‌دانند. از این رو مبداء انقلاب به پیدایش امپریالیسم در ایران یعنی کودتای رضاخان باز می‌گردد یا به کودتای ۲۸ مرداد که ظهور درگیری بورژوازی ملی و بورژوازی وابسته بود و پس از اصلاحات ارضی به اوج رسید و یا مبداء انقلاب، اصلاحات ارضی از سال ۱۳۳۹ و ۱۳۴۲ به بعد بود که طبقه جدید شکل گرفت.

همانطور که در مباحثات شرکت‌کنندگان در میزگرد مشاهده می‌شود هیچیک از مدافعان چهار نظریه نخست در صدد نفی کامل نظریه دیگر نیست و همه آن نظریه‌ها مکمل هم به شمار می‌آیند اما تفاوت در این است که در هر تئوری‌ای امور خاصی برجسته می‌شوند و اهمیت ارجحیت می‌یابند.

چون موضوعات مطرح شده در آن میزگرد همچنان مورد توجه و پیگیری اهل نظر است و به ویژه نسل جوانی که با رویکرد به جنبش اصلاحی ایران پس از دوم خرداد ۱۳۷۶ پای به عرصه نهاده و در جستجوی منابعی است که بتواند به مدد آنها از رویدادهای انقلاب آگاهی یابد و به ارزیابی چشم اندازهای پیش رو بپردازد، لذا انتشارات سرایی همان مجموعه را با افزودن مطالب تکمیلی، که بخش‌های دوم تا چهارم را تشکیل می‌دهد، به صورتی که مشاهده می‌کنید، آماده نموده و به چاپ سپرده است، تا بدینوسیله پاسخگوی بخشی از خواست‌های خوانندگان ارجمند باشد.

در بخش چهارم کتاب وزن حدیث دیگران افزون است اما اهمیت کتاب درسی تاریخ در همه جوامع است که به قیل و قال‌ها پیرامون کتاب تاریخ دبیرستان نیز اهمیت می‌بخشد. چندی پیش آقای کنی یچی اوگاتا خبرنگار روزنامه ژاپنی یومیوری به منظور گفتگو درباره کتاب درسی تاریخ نزد من آمده بود. از اینکه چرا چنین موضوعی برای یک روزنامه ژاپنی نیز واجد ارزش خبری - مطبوعاتی است پرسیدم. او چنین حکایت کرد که در کشور ما نیز تاریخ رسمی به شدت تحت تأثیر ستیزه‌های تاریخی با همسایگان تحریر می‌گردد و برای دفاع از حقانیت مطلق ژاپن در طول تاریخ خود که گویی هنوز آن جنگ‌های گذشته با همسایگان در کتاب‌ها ادامه دارند تاریخ دستخوش تحریف می‌شود و ما نیز به نوعی دیگر اسیر تاریخ‌نگاری ایدئولوژیک هستیم.

اگر حوادثی که در یک جامعه می‌گذرد برگی از تاریخ آن قوم را تشکیل می‌دهند جدال‌هایی که طی چند ماه پیرامون یک کتاب در مطبوعات برپا می‌گردد نیز می‌تواند یک حادثه تاریخی به شمار آید در اینجا آنچه در جریان حمله و دفاع پیرامون کتاب درسی رخ داده است در واقع «تاریخ تاریخ» یا «تاریخ تاریخ‌نگاری» است. این مباحثات تنیده با رخدادهای جنبش اصلاحی و چالش‌های کلان سیاسی کشور بود و دامنه

آنها به کلاس درس و کتاب مدرسه هم کشانیده بود. گمان می‌کنم این توضیح، ارزش و لزوم گردآوری دیدگاهها و نظرات را در بخش چهارم روشن می‌سازد. افزون بر آن در هر جدالی از دو سو با تمام قوا برای پیروزی وارد هم‌اوردی می‌شوند و آنکس که توانمندتر است فاتح خواهد بود اما اینجا نه جدال که جدل بود و بحث و هر دو سو آنچه در بضاعت داشته‌اند روی دایره ریخته‌اند و خواننده جستجوگر و پژوهنده را قادر می‌سازد که وزن هر کس را روی باسکول نقد برآورد نماید.

شالوده این کتاب را گفتگوهای نظری و تحلیلی درباره تاریخ‌نگاری و تاریخ معاصر ایران تشکیل داده است و سراسر آن بحث و جدل و نقد و انتقاد و گفتگوست. شاید همین ویژگی، آن را متنوع و جذاب و خواندنی‌تر می‌سازد. کتاب‌ها چون عرصه خصوصی و یا مرکب اختصاصی نویسندگانشان هستند و خوانندگان، نظاره‌گر یک تازی آنها و آشنا شونده یکسویه با اندیشه نویسندگانند و این کارکرد طبیعی کتاب است. خواننده آن را اتباع می‌کند تا با گفتار و پندار نویسنده‌اش آشنا شود و رأی مخالف را در منبعی دیگر می‌جوید. اما این کتاب به یک عرصه عمومی مبدل شده است و آراء گوناگونی را به نمایش می‌گذارد. امید که سودمند افتد.

این مجموعه عمدتاً حاوی آن دسته از مباحث تاریخی است که بحث یا جدلی میان نگارنده و دیگران پیرامون آنها رخ داده است و گفتارهای تاریخی دیگر در آثار دیگری پراکنده شده‌اند. موضوع برخی کتاب‌ها همچون «بررسی انقلاب ایران»، «تولد یک انقلاب»، «در شناخت حزب قاعدین زمان» و «کاوشی درباره روحانیت» مربوط به تاریخ ایران یا تاریخ و جامعه‌شناسی است. برخی مباحث مانند، «زنان ایرانی پیشرو در تحولات اجتماعی تاریخ معاصر» در کتاب شهر مدرن و یا گفتاری با عنوان «علل افول تمدن اسلامی و برآمدن تمدن غرب» در کتاب دیگری انتشار یافته‌اند.

یادآوری می‌کنم که جناب آقای محمود کمالی ویرایش کتاب را عهده‌دار گردیدند و نیز آقایان پدرام الوندی و ابوذر معتمدی و حمید صداقت بازیینی متن را انجام دادند. خانم زهره طاهری با حوصله وافر حروفچینی و صفحه‌آرایی کتاب را سامان دادند و همچنین آقای احسان کمالی مدیر داخلی نشر سرابی در تمام مراحل ساماندهی کتاب متحمل زحمات آن شدند. بر خود فرض می‌دانم سپاس خویش را نثار تمامی این بزرگواران سازم و برایشان آرزوی کامیابی و کامروایی نمایم.

عمادالدین باقی

آبان ۱۳۸۳

اکتبر ۲۰۰۴

رمضان ۱۴۲۵